

שרידי ספרי המקרא ממערות המפלט מזמן מרד בר־כוכבא

יוסי ברוכי

בשלהי ימי מרד בר־כוכבא (135 לסה"נ) הסתתרו קבוצות של פליטי המלחמה במערות במדבר יהודה. בחפירות שנערכו במספר מערות בשנים 1951–1961 התגלו שרידים שונים שנותרו מתקופה זו במערות. בין היתר נמצאו שרידים של יותר משתים עשרה מגילות מקראיות.¹

א. סקירת הממצאים²

ואדי מורבעת

מַעְרָה 1

דברים (MurDeut): י' 3–1 + יא' 3–2; יב' 25–26; יד' 29 – טו' 1.³

- * מחקר זה נערך במסגרת סמינר של פרופ' חנן אשל במחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה באוניברסיטת בר־אילן. הנני מודה לו על עזרתו והנחייתו.
1. שרידי המגילות המקראיות מוואדי מורבעת פורסמו בשנת 1961 על ידי מיליק; ראה J. T. Milik, "Textes Hébreux et Araméens", in P. Benoit, J. T. Milik & R. de Vaux (eds.), *Les Grottes de Murabba'at* (DJD 2), Oxford 1961, pp. 75–80, 181–205 (להלן מיליק, טקסטים עבריים וארמיים). שרידי מגילת תרי עשר היוונית מנחל חבר פורסמו בשנת 1990 על ידי טוב; ראה E. Tov, *The Greek Minor Prophets Scroll from Nahal Hever* (8HevXIIgr) (DJD 8), Oxford 1990. שרידי שאר המגילות המקראיות ממערות המפלט פורסמו במרוכז בשנת 2000 על ידי מורפי, פלינט ומורגנשטרן; ראה C. Murphy et al. (eds.), *Miscellaneous Texts from the Judaean Desert* (DJD 38), Oxford 2000, pp. 117–124, 133–166, 173–182, 209 (להלן מורפי ואחרים, טקסטים שונים). לסקירה כללית של הממצאים במערות המפלט במדבר יהודה, בתוך ח' אשל וד' עמית (עורכים), מערות המפלט מתקופת מרד בר־כוכבא, תל אביב תשנ"ט, עמ' 23–68.
2. לגבי השרידים מן התורה ציינתי כל קרע בנפרד. לגבי השרידים מן הנ"ך ציינתי רק את הטווח הכללי. לאחר הכנת המאמר לדפוס הובאו לידי נתונים לגבי שרידי מגילה חדשה שנמצאו באחרונה, הכוללים פסוקים מספר ויקרא. ראה נספח להלן.
3. מיליק, טקסטים עבריים וארמיים, עמ' 78–79.

מגילות ג' (תשס"ה), עמ' 177–190

מַעֲרָה 2

בראשית (MurGen): לב 3-4 + לב 29; לב 32 - לג 1 + לב 5-7 + לב 30 - לה 1; לג 18 - לב 3; לה 4-7.⁴

שמות (MurExo): ד 28-31; ה 3 + ו 7-11; ו 5-7.⁵

במדבר (MurNum): לב 10 + לו 7-11.⁶

ישעיהו (MurIsa): א 4-14.⁷

מַעֲרָה 5

תרי עשר (MurXII): יואל ב 20 - זכריה א 4.⁸

וואדי סדיר (נחל דוד) - מערת הכרכה

בראשית (SdeirGen): לה 6-10 + לו 5-12; לה 25 - לו 2; לו 3-5; לו 13-17.⁹

נחל חבר

מערת האיגרות

במדבר (5/6HevNum): כ 7-8.¹⁰

תהלים (5/6HevPs): ז 13 - לא 22.¹¹

מערת האימה

תרי עשר ביוונית (8HevXIIgr): יואל א 14 - זכריה ט 5.¹²

נחל צאלים - מערת המגילות

במדבר (34SeNum): יח 21 + יט 11.¹³

"אוסף נחל צאלים"¹⁴

במדבר (XHev/SeNum^a): יט 2-3 + 4-15.¹⁵

4. מיליק, שם, עמ' 75-77. קטע נוסף פורסם על ידי פואש בשנת 1980; ראה, É. Puech, "Fragment d'un Rouleau de la Genèse provenant du Désert de Juda", *RQ* 10 (1980), pp. 163-166.
5. מיליק, טקסטים עבריים וארמיים, עמ' 77-78.
6. שם, עמ' 78.
7. שם, עמ' 79-80.
8. שם, עמ' 181-205.
9. מורפי ואחרים, טקסטים שונים, עמ' 117-124. במהלך מחקר זה זוהה באחרונה קטע נוסף; ראה Y. Baruchi & H. Eshel, "Another fragment of SdeirGenesis" (בדפוס).
10. ראה פרסומו של פלינט בתוך מורפי ואחרים, טקסטים שונים, עמ' 138-140.
11. ראה פרסומו של פלינט, שם, עמ' 141-166.
12. טוב, מגילת תרי עשר (לעיל הערה 1).
13. ראה פרסומו של מורגנשטרן בתוך מורפי ואחרים, טקסטים שונים, עמ' 209.
14. "אוסף נחל צאלים" הוא שם כללי לתעודות שנקנו מידי הבדואים, ומקום מציאתן המדויק אינו ידוע; ראה אשל, תולדות המחקר (לעיל הערה 1), עמ' 52.
15. פלינט ההדיר קטעים אלו בתוך מורפי ואחרים, טקסטים שונים, עמ' 137-139. פלינט קבע

במדבר (XHev/SeNum^b): כז 2-13 + כח 11-12.¹⁶
דברים (XHev/SeDeut): ט 4-7 + ט 21-23.¹⁷

מתוך שלוש עשרה או ארבע עשרה המגילות ששרידהן נמצאו, תשע או עשר מגילות מכילות קטעים מארבעה מתוך חמשת חומשי התורה, למעט ויקרא (להלן "המגילות התורתיות"),¹⁸ שלוש מגילות הן מספרי נביאים – ישעיהו, תרי עשר ותרי עשר ביוונית – ומגילה אחת מן הכתובים, תהלים. שרידי המגילות התורתיות הם קרעים קטנים, המכילים קטעי שורות, לעתים משניים עד שלושה טורים. ממגילת ישעיהו שרד קרע אחד בלבד, המכיל את ראשי השורות של הטור הראשון במגילה. לעומת זאת, השרידים מתרי עשר (בעברית וביוונית) ומתהלים הם בעלי היקף גדול יותר. עיון בנתונים הפיזיים של המגילות התורתיות מעלה תמונה מעניינת:¹⁹

כינוי המגילה	מספר הקרעים	טווח הטורים	שורות לטור	טווח רוחב הטורים (ס"מ וירטואלי)	שוליים עליונים (מ"מ)	שוליים תחתונים (מ"מ)	מרווח בין הטורים (מ"מ)
1. MurGen	4	4	49-53	5.5-5.05	51	–	17
2. MurExo	3	2	55	5.8-5.3	–	–	17
3. MurNum	2	(4-5)	(52)	5.8-(5.05)	–	75	17
4. XHev/SeNum ^b	1	2	45	5.1-5.1	–	–	14-25

- כי שני קרעים אלו והקרע מנחל חבר (5/6HevNum) שייכים לאותה מגילה, שכינה 5/6HevNum^a. לאופן החיבור בין שני קרעים אלה ראה להלן הערה 20.
16. פלינט בתוך מורפי ואחרים, טקסטים שונים, עמ' 173-177.
17. פלינט, שם, עמ' 179-182.
18. מקובל לראות בקטעים מבראשית, משמות ומבמדבר מוואדי מורבעת שרידים של מגילה אחת. מניתי אותם כאן כמגילות נפרדות בהתאם למה שיתברר להלן.
19. שחזור רוחב הטורים ומספר השורות בטור נעשה בעזרת תכנת עיבוד תמלילים word. הקטעים הוקלדו למחשב והושלמו על ידי נוסח המסורה. בקרעים ששרדה בהם יותר משורה אחת נקבע רוחב הטור המתאים לכל השורות. בקרעים שהכילו קטעים משני טורים או יותר ניתן היה לקבוע גם את מספר השורות בכל טור. רוחב הטור נתון כאן בסנטימטרים, אך מידות אלו אינן פיזיות אלא וירטואליות. מכיוון שגודל האותיות משתנה ממגילה למגילה, ומכיוון שהקריטריון ההלכתי לרוחב הטור הוא יחסי לגודל האותיות (ראה להלן), הוקלדו כל הקטעים בגודל אחיד (David 10), ומידות רוחב הדפים הנתונות כאן בסנטימטרים מתייחסות לגודל אותיות זה. נתונים ששחזורם אינו ודאי נכתבו בסוגריים. מידות השוליים העליונים והתחתונים ומידות המרווחים בין הטורים נלקחו בדרך כלל מן הפרסום של כל מגילה. הנוסח ששימש לשחזור הוא נוסח המסורה. על הזהות בין נוסח המסורה לנוסח המגילות המקראיות מזמן מרד בר-כוכבא ראה ע' טוב, "נוסח המקרא בבתי הכנסת הקדומים: עיונים בעקבות מגילות מדבר יהודה", מגילות א (תשס"ג), עמ' 185-201; הנ"ל, "נוסח המסורה לאור תגליות מדבר יהודה וספרות חז"ל", שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום יד (תשס"ד), עמ' 119-139.

כינוי המגילה	מספר הקרעים	טווח הטורים	שורות לטור	טווח רוחב הטורים (ס"מ וירטואלי)	שוליים עליונים (מ"מ)	שוליים תחתונים (מ"מ)	מרווח בין הטורים (מ"מ)
5. 5(6HevNum	1	1	?	?	—	—	17
6. 34SeNum	1	2	?	?	54	—	19–17
7. XHev\SeNum ^a	2	1	?	20 6.2/6.7	—	—	—
8. SdeirGen	4	2	41	6.7–5.7	—	—	18.5
9. XHev\SeDeut	1	2	40	5.8–5.8	—	—	10
10. MurDeut	3	7	30	8.2–7.2	—	38	20

20. רוחב הטור תלוי בשאלת החיבור בין שני הקרעים. בקרע הראשון מופיעות בשורה אחת המילים אין ב]ה מום] (יט 2), ובשורה שמתחתיה המילים [את]ה אל אלעזר] הכהן (יט 3):

- 1 אשר [אין ב]ה מום
- 2 את]ה אל אלעזר]

בקרע השני מופיע בשורה אחת חלקה התחתון של המילה אתה (יט 3), ובשורה שמתחתיה המילים אתה לפניו ולקח א]לעזר (יט 3–4):

- 1 [את]ה
- 2 [אתה לפניו ולקח א]לעזר

על פי שחזורו של פלינט (לעיל הערה 15, וראה התצלום שם, לוח 24) המילה [את]ה בשורה השנייה בקרע הראשון והמילה אתה, שחלקה התחתון מופיע בראש הקרע השני, הן אותה מילה. על מנת להתאים לרוחב השורות הוא שחזר את החיבור בין הקרעים כך:

- 1 [אליך פרה אדומה תמימה אשר [אין ב]ה מום אשר]
- 2 [לא עלה עליה על ונתתם [את]ה אל אלעזר הכהן מחוץ]
- 3 [למחנה ושחט] אתה לפניו ולקח א]לעזר הכהן מדמה [

חסרונו המשמעותי של שחזור זה הוא בהשמטת המילים והוציא אתה אל (מחוץ למחנה...), המופיעות בנוסח המסורה, תופעה שאין לה אח ורע במגילות התורתיות האחרות מזמן מרד ברכוכבא (ראה טוב, נוסח המסורה [לעיל הערה 19]). רוחב הדף בהתאם לשחזורו של פלינט הוא 6.7 ס"מ. מכיוון שבפסוק 3 מופיעה המילה אתה שלוש פעמים, ניתן לחבר את שני הקרעים (ללא מגע) בהתאמה מלאה לנוסח המסורה, אם מניחים שהמילה אתה שבראש הקרע השני איננה זו שמופיעה בקרע הראשון (מילת אתה הראשונה) אלא זו שהשמיט פלינט (מילת אתה השנייה):

- 1 [ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר [אין ב]ה מום]
- 2 [אשר לא עלה עליה על ונתתם את]ה אל אלעזר [
- 3 [הכהן והוציא [את]ה אל מחוץ למחנה ושחט [
- 4 [אתה לפניו ולקח א]לעזר הכהן מדמה באצבעו [

על פי שחזור זה רוחב הטור הוא 6.2 ס"מ.

ב. תקנים (סטנדרטים) לכתיבת ספרי "תורה" ו"חומשין"²¹

ניתן לראות קשר ישיר בין מספר השורות בטור לבין טווח הרוחב של הטורים במגילה. נראה כי ניתן לחלק את המגילות התורניות לשלושה סוגים, בהתאם לשלושה תקנים (סטנדרטים) שונים:

התקן הראשון מתועד במגילות 1-4 – טורים צרים וארוכים: 45-55 שורות לטור; רוחב הטורים הוא בין 5.05 ל-5.8 ס"מ.

התקן השני מתועד במגילות 8-9: 40-41 שורות לטור; רוחב הטורים בין 5.7 ל-6.7 ס"מ.

התקן השלישי מתועד במגילה 10 – טורים רחבים וקצרים: 30 שורות לטור; רוחב הטורים בין 7.2 ל-8.2 ס"מ.

לגבי מגילות 5 ו-6 לא ניתן לקבוע את מספר השורות בטור ואת רוחבו. במגילה 7 לא ניתן לקבוע את מספר השורות, אך רוחב הטור ששרד מורה על התקן השני. במסכת סופרים נזכרים ארבעה תקנים של ספרי תורה, המסווגים על פי מספר השורות בטור:

ואין פוחתין ביריעה פחות משלשה דפין, ולא מוסיפין על שמנה; אבל בשיטין נחנו טעם: כמסעות ארבעים ושנים, וכרכבות של ישראל ששים, וכזקנים של ישראל שבעים ושנים, וכתוכחות של משנה תורה תשעים ושמנה, הכל לפי הכתב.²²

נראה כי תקן "כמסעות ארבעים ושנים" הוא התקן המינימלי לספרי תורה. הסיומת "הכל לפי הכתב" אפשרה כנראה גמישות מסוימת, כפי שהדבר משתקף במגילות שנמצאו. גם כיום מקובל בין סופרי הסת"ם תקן של ארבעים ושניים שורות; מספר טורי המגילה על פי תקן זה הוא מאתיים ארבעים וחמישה. ככל שיקטן מספר השורות בטור, כך יגדל רוחב הטור או מספר הטורים במגילה, והמגילה עלולה להיות עבה מדי, ובלתי נוחה לקריאה ולנשיאה.

מסתבר כי ספר דברים ממערה 1 בוואדי מורבעת (התקן השלישי) לא היה מגילת תורה אלא מגילת חומש, ועל כן מספר השורות בה בטור הוא 30 בלבד, בעוד

21. על פי המינוח המקובל בספרות חז"ל תורה היא מגילה אחת המכילה את כל חמשת חומשי התורה, ואילו חומשין הם מגילות המכילות חומש אחד בלבד. קדושת התורה רבה יותר מזו של החומשים; רק בתורה ראוי לקרוא בציבור, ולא בחומשים; מגילת תורה שבלתה, אסור להפרידה לחומשים, מפני שזו פגיעה ברמת קדושתה. ראה תוספתא מגילה ג, כ (מהדורת ליברמן, עמ' 359); מסכת ספר תורה ג, ג (מהדורת היגער, עמ' כח); בבלי גיטין ס ע"א; ירושלמי מגילה ג א (עד ע"א).

22. מסכת סופרים ב, י-יא (מהדורת היגר, עמ' 116). המינוח המקובל כיום שונה מן המינוח התנאי-תלמודי. שיטין הן השורות, דפין הם הטורים, וגיליון הוא השוליים.

שהמגילות התורתיות האחרות, בעלות מספר שורות גדול יותר, הן שרידים ממגילות תורה.²³ מסקנה זו עולה גם מנתוני רוחב הטורים ושיעור השוליים כדלהלן. שיעור רוחב הטור במגילות תורה נקבע בברייתא המובאת בתלמוד הבבלי:

תנו רבנן: עושה אדם יריעה מבת שלש דפין ועד בת שמנה דפין, פחות מיכן ויתר על כן לא יעשה, ולא ירבה בדפין מפני שנראה אגרת, ולא ימעט בדפין מפני שעיניו משוטטות, אלא כגון "למשפחתיכם" (שמות יב 21; במדבר לג 54) ג' פעמים.²⁴

גם במקרה זה הכלל שנקבע מאפשר גמישות בהתאם לרוחב היריעה או לשיקולים אחרים. הרוחב המינימלי שניתן לכתוב בו למשפחתיכם למשפחתיכם למשפחתיכם הוא 5.05 ס"מ; בפחות מ-5.05 ס"מ תעבור תיבת למשפחתיכם השלישית לשורה העוקבת. הרוחב המרבי שניתן לכתוב בו רק שלוש פעמים למשפחתיכם הוא 6.7 ס"מ; יתר על כן, ניתן כבר לכתוב ארבע פעמים למשפחתיכם. מספרים אלה תואמים להפליא לשני התקנים הראשונים. גם כאן עולה המסקנה כי התקן השלישי, בעל הטורים הרחבים, הוא תקן של חומשים ולא של תורה, ואילו השניים הראשונים הם של תורה.

שיעור השוליים נקבע בהמשך הברייתא:

שיעור גליון – מלמטה טפח [76.2 מ"מ], מלמעלה ג' אצבעות [45.6 מ"מ], ובין דף לדף כמלא ריוח רוחב שתי אצבעות [30.4 מ"מ]; ובחומשין – מלמטה שלש אצבעות [45.6 מ"מ], מלמעלה שתי אצבעות [30.4 מ"מ], ובין דף לדף כמלא ריוח גודל [20 מ"מ].²⁵

על פי מסכת סופרים שיעור השוליים העליונים במגילת תורה הוא "שני חלקים בטפח" (50.8 מ"מ). שיעורים אלה הם המינימום, ו"אם רצה להוסיף יוסיף, ובלבד שלא יהא הרוחות מרובין מן הכתב".²⁶

שוליים עליונים שרדו ב-MurGen (51 מ"מ) וב-SeNum 34 (54 מ"מ), בהתאם לתקן של תורה; שוליים תחתונים שרדו ב-MurNum (75 מ"מ), בהתאם לתקן של תורה, וב-MurDeut (38 מ"מ), בהתאם לתקן של חומשים. הרווח בין הטורים שרד כמעט בכל המגילות (למעט XHev/SeNum^a), ובשום מקרה הוא איננו עומד בתקן של תורה; MurDeut תואם את תקן החומשים (20 מ"מ). ייתכן שהסיבה לאי

23. ע' טוב עמד על כך שהמגילות המקראיות ממדבר יהודה הן מהדורות פאר, המותאמות לדרישות חז"ל, אך לא ציין את ההבחנה בין תורה לחומשין. ראה טוב, נוסח המסורה (לעיל הערה 19), עמ' 124.

24. בבלי מנחות ל ע"א.

25. בבלי מנחות שם. המידות במילימטרים על פי י' ידין, מגילת מלחמת בני אור בבני חושך ממגילות מדבר יהודה, ירושלים תשי"ב, עמ' 107 הערה 10.

26. מסכת סופרים ב, ד (מהדורת היגער, עמ' 113).

העמידה בתקן של מגילות התורה בנושא זה היא מעשית; ככל שיגדל המרווח בין הטורים כן יגדל נפח המגילה.

ניתן אם כן לקבוע כי לפנינו שני תקנים של מגילות תורה – אחד מהם הוא כנראה תקן "כמסעות ארבעים ושנים" הנזכר במסכת סופרים, ותקן אחד של "חומשין". כמעט כל המגילות התורתיות שנמצאו במערות המפלס היו תורה, למעט ספר דברים מוואדי מורבעת (MurDeut) שהיה חומש.²⁷

ג. לשאלת השתמרותם של קטעי מגילות

תופעה נוספת הראויה לבירור היא שאלת סיכויי השתמרותם של קטעים מתוך מגילות. אם נניח שהריקבון או העש פוגע בכל המגילה בצורה שווה לכל אורכה, אזי אם ימצאו כמה קטעים ממגילה אחת יש לצפות לפריסה אקראית של הקטעים לאורך המגילה כולה. לא כך הדבר בנתונים שלפנינו. בכל המגילות התורתיות שנמצאו מצטרפים הקרעים ששרדו לסדר גודל של יריעה אחת בלבד (1–4 טורים). רק בחומש דברים ממערה 1 בוואדי מורבעת שרדו שלושה קרעים בטווח של שבעה טורים, אך למעשה מדובר בקרע אחד שמשתרע על שני טורים, ועוד שני קרעים קטנים המכילים מילים ספורות (האחד ארבע מילים והאחר שתי מילים).²⁸

27. ההתייחסות במחקר לכל המגילות התורתיות היא כאל חומשים, למעט השרידים מבראשית, שמות ובמדבר מוואדי מורבעת, הנחשבים שייכים למגילת תורה אחת. לדעת כותב שורות אלו שתי ההנחות אינן נכונות. כאמור, לאור הנתונים הפיזיים כמעט כל המגילות התורתיות הן שרידים ממגילות תורה, למעט ספר דברים מוואדי מורבעת, שהיה חומש; מגילות בראשית, שמות ובמדבר מוואדי מורבעת אינן חלקים של מגילת תורה אחת, אלא של שלוש מגילות תורה שונות, כפי שיתברר להלן. לגבי מגילת במדבר מנחל חבר (5/6HevNum) אין די נתונים על מנת לקבוע לאיזה תקן היא שייכת, אם כי לדעת פלינט היא שייכת ל-XHev/SeNum^a, התואמת לתקן השני של מגילות התורה. לדעת הרן "מן הנמנע שתהא התורה כולה מכוונסת בספר אחד" בתקופה שקדמה לחתימת המשנה (שנת 200), אלא כל חומש נכתב במגילה נפרדת; ראה מ' הרן, "ספרי תורה וספרי מקרא במאות הראשונות לספירה הנוצרית", שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום י (תש"ן), עמ' 93–106. הרן טוען כי המונח תורה הנוכר במשנה ובמקורות קדומים נוספים מתייחס תמיד למגילה קצרה שהכילה רק אחד מן החומשים. קשה לקבל טענות אלו, הן משום שהן נובעות בעיקר מטענת היעדר נתונים, Argumentum ex Silentio), הן משום שפרשנותו למקורות התנאיים היא לעתים מאולצת, ונובעת מהנחת היסוד שלו. לשיטתו השימוש בכינוי חומשין למגילות הקצרות, החד-חומשיות, החל רק בתקופת התלמוד, כאשר נכנסו לשימוש מגילות גדולות שכללו את התורה כולה. אך נראה כי הביטוי ספרים חומשים, שנמצא באחת ממגילות קומראן (1Q30), מלמד שהשימוש במונח זה קדם אף לחורבן הבית השני. לפרסום המגילה ראה D. Barthélemy & J. T. Milik, *Qumran Cave 1 (DJD 1)*, Oxford 1955, pp. 132–133.

28. מגילות תרי עשר ותהלים נשתמרו בצורה טובה יותר. ממגילת תהלים שרדו קטעים בטווח של שלושה עשר טורים (3–16), ממגילת תרי עשר העברית טווח של עשרים ושלושה טורים,

יתרה מזו, בשתי מגילות תורה ששרדו בהן קטעים מספר בראשית מדובר בקטעים סמוכים: (MurGen: לב 4 – לה 7; SdeirGen: לה 6 – לו 17). שתיים מתוך ארבע (או שלוש מתוך חמש)²⁹ מגילות תורה שנשתמרו בהן שרידים מספר במדבר מכילות קטעים סמוכים ($5/6\text{HevNum}^a$ כ 7–8; 34SeNum יח 21; יט 11; $X\text{Hev/SeNum}^a$: יט 2–4). נתונים אלו מובילים למסקנה כי השתמרותם של קטעי המגילות אינה אחידה, וישנה יריעה מסוימת שסיכויי ההשתמרות שלה גדולים יותר, וברוב המקרים רק ממנה שרדו קטעים. מכיוון שמדובר רק ביריעה אחת בכל מגילה, ומכיוון ששום קטע מן הקטעים ששרדו איננו מפרשת בראשית או מפרשת וזאת הברכה, שהן נמצאות תמיד ביריעות הפנימיות ביותר, מסתבר כי היריעה ששרידיה נשתמרו היא היריעה החיצונית של המגילה.³⁰ נראה שהיריעות שהיו מגולגלות בפנים נרקבו ולא שרדו, כתוצאה מן הלחות שנוצרה על ידי המגילה עצמה.³¹ מסקנה זו מתחזקת לאור מצב ההשתמרות של מגילת תרי עשר העברית מוואדי מורבעת. ראשה וסופה של המגילה לא שרדו כלל. טורים 8–12 נשתמרו בצורה הטובה ביותר, ומטור 7 ומטה ומטור 13 ומעלה ההשתמרות הולכת ופוחתת. עיון בתצלומי המגילה לפני פתיחתה, כפי שהגיעה למוזאון ווקפלר, מלמד כי טורים 8–12 היו אכן הטורים החיצוניים. המגילה נמסרה למוזאון בשני חלקים (כנראה משום שהבדואים התחילו לפתוח אותה בעצמם),³² והם צולמו בשני תצלומים

וממגילת תרי עשר היוונית טווח של שלושים טורים (2–31). שלוש המגילות נמצאו על ידי הבדואים משבט התעמרה, ועל כן אין יודעים בוודאות את נסיבות גילויין. מגילת תרי עשר העברית מוואדי מורבעת נתגלתה לדברי הבדואים במערה 5, בצלעו הדרומית של הוואדי. מערה זו שימשה לקבורה, וייתכן שהמגילה הונחה שם על מנת לגנוזה. ראה מיליק, טקסטים עבריים וארמיים, עמ' 181. מגילת תרי עשר היוונית נמצאה לדברי הבדואים בנחל צאלים, אך חשעה קטעים נוספים שלה, שנתגלו במערת האימה שבצלעו הדרומית של נחל חבר, הובילו את החוקרים למסקנה כי היא נתגלתה במערת האימה; ראה י' אהרוני, מחנה ב' – מערת האימה, ידיעות החברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה כו (תשכ"ב), עמ' 171. הקטעים נמצאו בחלקה הפנימי של המערה, ששימש לקבורה (אהרוני שם), ועל כן ייתכן שגם היא נגנזה. לדברי הבדואים גם מגילת תהלים נמצאה בנחל צאלים, אך קטע נוסף שלה, שנחשף במערת האיגרות בגדה הצפונית של נחל חבר, הוביל למסקנה כי הבדואים מצאו אותה במערת האיגרות. ראה י' ידין, "מחנה ד'", ידיעות החברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה כה (תשכ"א), עמ' 53; אשל, תולדות המחקר (לעיל הערה 1), עמ' 33.

29. ראה לעיל הערה 15.

30. כאמור לעיל, על פי השוואת הנתונים הפיזיים לחקנים הידועים מספרות חז"ל כל המגילות התורניות למעט חומש דברים מוואדי מורבעת היו מגילות תורה, אך גם אילו היה מדובר בחומשים בודדים, מתוך עשר המגילות רק $X\text{Hev/SeNum}^b$ מכילה קטעים מסוף חומש במדבר.

31. נראה שזהו טעם דברי המשנה שהמוצא ספרים "קורא בהן אחת לשלושים יום, ואם אינו יודע לקרות – גוללן" (בבא מציעא ב, ח).

32. על פי עדות הבדואים נמצאה המגילה גלולה ומעוכה מאחורי אבן במסדרון שהוביל אל חדר

נפרדים. בתצלום הראשון (PAM 41.485) נראים טורים 10 ו-11 בצד השמאלי ומחובר אליהם מימין גליל קטן נוסף, שהכיל את שרידיהם של הטורים הקודמים. בתצלום השני (PAM 41.484) נראה גליל אחד גדול סגור, שהכיל את שרידיהם של טורים 12 ואילך.³³ מסתבר שהטור האמצעי היה 10 או 11, כפי שניתן לראות בתצלום.

משמעותה של מסקנה זו היא רבה, שכן היריעה החיצונית מכילה בדרך כלל את הפרשה האחרונה שקראו בה במגילה, אם לא גללו אותה לאחר הקריאה לתחילתה או למקום אחר.

המגילה היחידה ששרדה בה תחילת הספר היא מגילת ישעיהו מוואדי מורבעת. מדובר בשרידי טור אחד בלבד, ומסתבר שמגילה זו הייתה גלולה לראשה. הקטעים של ספר במדבר מוואדי מורבעת הם מסוף הספר, אך מכיוון שמדובר במגילת תורה על פי תקן הכתיבה, מסתבר כי גם כאן מדובר ביריעה החיצונית, שהכילה כנראה את הפרשה האחרונה שנקראה במגילה זו, אחת משלוש מגילות תורה שהיו במערה. באחת קראו באחרונה בספר בראשית, בשנייה בספר שמות, ובשלישית בספר במדבר.³⁴

ד. מנהגי קריאת התורה בארץ ישראל בזמן מרד בר-כוכבא

המסקנה כי היריעה שנקראה אחרונה במגילה היא זו ששרידיה נשתמרו פותחת פתח לבחינת מנהגי קריאת התורה בתקופת התנאים. בשתיים ממגילות התורה שנשתמרו נקרא באחרונה בספר בראשית. ב-MurGen נשתמרו קטעים מארבעה טורים עוקבים המכילים את סדר "וישלח" (לב 3 – לג 17), את סדר "ויבא יעקב שלם" (לג 18 – לה 8), ואת ראשיתו של סדר "וירא אלהים אל יעקב" (לה 9–25). ב-SdeirGen נשתמרו קטעים משני טורים עוקבים המכילים את סופו של סדר "ויבא יעקב שלם" (לה 3–8), ואת סדר "וירא אלהים אל יעקב" כמעט עד סופו (לה 9 – לו 30). אפשר

הקבורה; ראה R. de Vaux, "Archéologie", in P. Benoit, J. T. Milik & R. de Vaux (eds.), *Les Grottes de Murabba'aât (DJD 2)*, Oxford 1961, p. 50

33. על פי שחזור הכילה כל המגילה ארבעים טורים. חמשת הטורים החיצוניים מכולם (8–12) שרדו בצורה הטובה ביותר. מארבעה עשר הטורים שקדמו להם נאכלו לחלוטין שבעת הטורים הפנימיים (50%), ומהשבעה הנותרים (1–7) שרדו רק קטעים. המצב הולך ומשתפר ככל שמתקדמים החוצה. כך המצב גם בצד השני של המגילה – בגליל הגדול יותר: מעשרים ושניים הטורים האחרונים נאכלו לחלוטין אחד עשר (50%), ומהאחד עשר הנותרים (13–23) שרדו קטעים, כאשר המצב הולך ומידרדר ככל שמעמיקים פנימה. בדיווח של דה-ו (שם) לא צוין מה הייתה היריעה החיצונית.

34. זאת בניגוד לדעה שהוצגה על ידי מיליק, שמדובר בקטעים ממגילה אחת. ראה מיליק, טקסטים עבריים וארמיים, עמ' 75–78.

שניתן ללמוד מכאן, כי שיטת החלוקה לסדרים כבר נהגה בארץ ישראל בימי מרד בר-כוכבא.³⁵

בארבע או בחמש מגילות תורה נקרא באחרונה בספר במדבר. בשתיים או שלוש מהן, 34SeNum , $5/6\text{HevNum}^a$, ו- XHev/SeNum^a , נשתמרו קטעים מן הטורים שהכילו את פרשת "פרה אֲדָמָה" (יט 1–22). ב- XHev/SeNum^b נשתמרו קטעים מן הטור שהכיל את פרשת "וּבְרָאשֵׁי חֲדָשִׁיכֶם" (כח 11–15). שתי פרשיות אלו הן מן הפרשיות שנהגו לקרוא במועדים מיוחדים במשך השנה.³⁶

בשלוש מגילות התורה הנותרות אפשר שנקראה לאחרונה פרשה מענייני הפסח: ב- MurExo נשתמרו קטעים מפרשת "וארא" (שמות ו 1–11). ב- MurNum נשתמרו קטעים מסופו של ספר במדבר. בטווח של טור אחד או שניים מאחד הקטעים ששרדו נזכר עניין יציאת מצרים ממחצית הפסח (במדבר לג 3–5). ב- XHev/SeDeut נשתמר קטע שרחוק מרחק שני טורים מפרשת "כי ישאלך בנך" (דברים ו 20–25). על פי מנהג ארץ ישראל לא היה סדר קבוע לקריאה בחול המועד פסח, אלא "מדלגין מעניינות הפסח הכתובין בתורה".³⁷

ה. המשמעות ההיסטורית

על מנת לגזור משמעות היסטורית מן הנתונים עלינו להניח כי מגילות התורה שימשו אך ורק לקריאה בציבור, ולא ללימוד של יחידים.³⁸ ללימוד של יחידים נועדו

35. לדיון בשאלת סדרי קריאת התורה בבתי הכנסת הקדומים בארץ ישראל ראה ע' פליישר, "עיונים במנהגי הקריאה של בני ארץ-ישראל בתורה ובנביאים", ספונות טז (תש"ם), עמ' 25–47; ד' רוזנטל, "על קריאת התורה במחזור חד-שנתי בארץ-ישראל", תרביץ נג (תשמ"ד), עמ' 144–148; ע' פליישר, "קריאה חד-שנתית ותלת-שנתית בתורה בבית הכנסת הקדום", תרביץ סא (תשנ"ב), עמ' 25–43; מ' בר-אילן, "לפירושה של ברייתא בעניין קריאת התורה", סיני נו (תשנ"ג), עמ' קכז–קלד; ר' שר-שלום, "פרשת השבוע: ממנהגים שונים למנהג אחיד", שנה בשנה (תשנ"ד), עמ' 293–317; ש' נאה, "סדרי קריאת התורה בארץ-ישראל: עיון מחודש", תרביץ סז (תשנ"ח), עמ' 167–187; ר' שר-שלום, "הקריאה בתורה בארץ-ישראל בתקופת המשנה והתלמוד", סיני סב (תש"ס), עמ' תרכ–תרמב; ש' נאה, "על הקריאה בתורה בארץ-ישראל בתקופת המשנה והתלמוד", סיני סג (תשס"א), עמ' צו–קי; ר' שר-שלום, "עוד על הקריאה בתורה בארץ-ישראל בתקופת המשנה והתלמוד", סיני סג (תשס"א), עמ' שכג–שלא.

36. משנה מגילה ג, ד-ו. פרשת "פרה אֲדָמָה" נקראה בשבת שלאחר פורים. פרשת "וּבְרָאשֵׁי חֲדָשִׁיכֶם" נקראה בכל ראש חודש.

37. תוספתא מגילה ג, ה (מהדורת ליברמן, עמ' 354). העובדה כי רק פסוקים מעטים מן הפרשה עוסקים בענייני הפסח אינה מהווה בעיה. גם במנהג הבבלי, המקובל כיום, קוראים את פרשות "אם כסף תלוה את עמי" (שמות כב 24 – כג 19) ו"פסל לך" (שם לד 1–26), המכילות כל אחת פסוק אחד מענייני חג הפסח.

38. ראה משנה מגילה ד, ג.

החומשים, שאחד מהם שרד כאמור בוואדי מורבעת. אם כך הדבר, הרי שקטעי מגילות התורה ששרדו כוללים את הפרשה שנקראה בציבור בפעם האחרונה בכל מגילה, ומכיוון שסדר הקריאות בתורה הייתה לו קביעות מסוימת בלוח השנה, ניתן להיעזר בנתונים דלעיל על מנת לקבוע, מהו התאריך האחרון שקראו בו בציבור במגילות התורה הללו.

בוואדי מורבעת נמצאו שרידי שלוש מגילות תורה: בשתיים קראו בענייני הפסח, ובשלישית קראו בסדר השבועי מספר בראשית. מצב זה משקף תאריך מאוחר לחג הפסח – חלק ממגילות התורה נותרו גלולות על פרשיות שנקראו בפסח, ומגילת תורה אחת שימשה לקריאה בסדר השבועי.

במערת הבֶּרְכָה בוואדי סדיר נמצאו שרידים ממגילת תורה אחת שהייתה גלולה על הסדר השבועי מספר בראשית – בהפרש של שבת אחת או שתיים אחרי ואדי מורבעת. גם כאן מדובר אם כן בתאריך מאוחר לחג הפסח.³⁹

במערת האיגרות בנחל חבר ובמערה 34 בנחל צאלים נמצאו שרידי מגילת תורה אחת בכל מערה – בשתיהן נקראה לאחרונה פרשת "פרה אֲדָמָה", הנקראת בציבור בשבת שלאחר פורים. מצב זה משקף תאריך מוקדם לפסח, מכיוון שבמהלך חג הפסח היו המגילות נגללות ודאי לאחת מן הפרשיות הנקראות בפסח.

שלושה קטעים נוספים שייכים ל"אוסף נחל צאלים": קטע נוסף מפרשת "פרה אֲדָמָה", קטע מפרשת "וּבְרָאשֵׁי חֲדָשִׁיכֶם", וקטע מספר דברים, סמוך לפרשה מענייני הפסח. מסתבר שהקטע מפרשת "פרה אֲדָמָה" מקורו בנחל חבר או נחל צאלים, וייתכן שהוא שייך לאחת משתי מגילות התורה של קבוצה זו;⁴⁰ הקטע מפרשת "וּבְרָאשֵׁי חֲדָשִׁיכֶם" איננו אינדיקטיבי, מכיוון שהפרשה נקראת בכל ראש חודש. אפשר שהקטע השלישי, ששרד כנראה ממגילת תורה שנקראה בה לאחרונה פרשה מענייני הפסח בספר דברים, נמצא בוואדי מורבעת או בוואדי סדיר. לא נתגלתה מגילת תורה הגלולה לפרשת "שבעה שבועות" (דברים טז 9–12), הנקראת בחג השבועות,⁴¹ ולא נשתמרו קטעים מהפרשיות שנהגו לקרוא בציבור בחגי תשרי.⁴² טווח הזמן הכללי המשתקף מן הנתונים הוא כחודשיים, מסוף אדר ועד ראשית סיוון. במערות הדרומיות (חבר וצאלים) משתקף תאריך מוקדם יותר, בין פורים לפסח, ובצפוניות (מורבעת וסדיר) תאריך מעט מאוחר יותר, בין פסח לשבועות. מן הנתונים עצמם אין לדעת, האם הם משקפים את התאריך שהפליטים נמלטו בו אל המערות, מתוך הנחה שלא קראו בתורה במערות, או שמא קראו בתורה

39. זאת בהנחה שהיה מנהג אחיד בקריאת הסדרים; ראה לעיל הערה 35.

40. ראה לעיל הערה 15.

41. משנה מגילה ג, ד.

42. משנה מגילה (שם): "בראש השנה 'בחדש השביעי באחד לחדש' (ויקרא כג 23–25), ביום הכפורים 'אחרי מות' (ויקרא טז), ביום טוב הראשון של חג קורין בפרשת מועדות שבתורת כהנים (ויקרא כג), ובשאר כל ימות החג בקרבנות החג (במדבר כט 17 – ל 1).".

במערות, והתאריכים משקפים את המועד האחרון שהפליטים קראו בו בתורה, טרם נפילתם בידי הרומאים.⁴³ ישנה אפשרות שלישית, שהתאריכים משקפים את הזמן שהמערות הוכשרו בו לשימוש כמערות מפלט לשעת חירום, ואז גם הונחו בהן מגילות התורה.⁴⁴

מן השטרות שנחשפו במערת האיגרות נחל חבר עולה כי בחורף שנת שלוש למרד (=סוף 134 לסה"נ) עדיין ישבו אנשי עין גדי במקומם:⁴⁵ פפירוס ידן 45 ופפירוס ידן 46 נכתבו בעין גדי בראשית כסלו שנת שלוש. פפירוס ידן 47 נכתב ב"ד בטבת שנת שלוש.⁴⁶ שני שטרות נוספים של אנשי עין גדי, הכלולים ב"אוסף נחל צאלים" ומקורם כנראה במערת האיגרות נחל חבר, נכתבו ב"ד באייר ובכ' בסיוון שנת שלוש.⁴⁷ הימצאותם של שני שטרות אלו במערות נחל חבר שוללת את האפשרות כי המקום נפל בידי הרומאים עוד לפני הפסח, אם כי האפשרות השנייה, שאנשי עין גדי נמלטו אל מערות נחל חבר זמן קצר לפני הפסח, עדיין קיימת, שכן מקום הכתיבה של שני שטרות אלה לא שרד, ועל פי תוכנם ייתכן שנכתבו במערות המפלט.⁴⁸

43. על פי שרידי פרות שמצא חנן אשל במערת אביאור שבכתף יריחו תאריך מרדכי כסלו את הזמן האחרון לשהותם של הפליטים במערה זו לתשרי של שנת ארבע למרד (ספטמבר-אוקטובר 135). ראה מ' כסלו, "תיארוך נפילת מערת אביאור על פי הממצא הבוטני", בתוך י' אשל (עורך), מחקרי יהודה ושומרון, אריאל תשנ"ז, עמ' 137-148; מ' כסלו וע' הרטמן, "שרידי מזון של יושבי מערות כתף יריחו בסופו של מרד בר-כוכבא", בתוך אשל ועמית (עורכים), מערות המפלט (לעיל הערה 1), עמ' 153-168.
44. על כך שמערות המפלט הוכשרו מראש לקליטת הפליטים בשעת חירום, והונחה בהם צידה לשם כך, ראה ח' אשל וד' עמית, "אופיין של מערות המפלט במדבר יהודה", בתוך הנ"ל (עורכים), מערות המפלט (לעיל הערה 1), עמ' 17.
45. למערות נחל חבר נמלטו כנראה מפקדי עין גדי ופרנסיה עם בני משפחותיהם. ראה אשל ועמית, שם, עמ' 14-15. לדין בתאריכי השטרות מזמן מרד בר-כוכבא ראה ח' אשל, "המניין שנהג ביהודה במהלך מרד בר-כוכבא", קתדרה 110 (תשס"ד), עמ' 29-42.
46. לפרסום הפפירוסים ראה ע' ירדני, אוסף תעודות ארמיות, עבריות ונבטיות ממדבר יהודה וחומר קרוב, א, ירושלים תש"ס, עמ' 62-66, 115-118; Y. Yadin, J. C. Greefield, A. Yardeni & B. A. Levine, *The Documents from the Bar-Kokhba Period in the Cave of Letters: Hebrew, Aramaic and Nabatean-Aramaic Papyri*, Jerusalem 2002, pp. 55-70, 157-168.
47. נחל צאלים 7 נכתב ב"ד באייר שנת שלוש, ונחל צאלים 13 בכ' בסיוון שנת שלוש (לפרסום התעודות ראה ירדני, אוסף תעודות [לעיל הערה 46], עמ' 74-75, 134). אין ספק כי שטרות אלה נכתבו על ידי הסופר שכתב את פפירוס ידן 47 בעין גדי ב"ד בטבת באותה שנה. ראה אשל, תולדות המחקר (לעיל הערה 1), עמ' 59-60.
48. נחל צאלים 7 הוא שטר מכר של חצר תמורת שנים עשר דינרים, מחיר נמוך ביותר, המעיד על מצוקה גדולה של המוכר; ראה אשל, תולדות המחקר, עמ' 59-60. נחל צאלים 13 הוא כנראה שובר של גט, המעיד שאין לאישה טענות כספיות כלפי הבעל; ראה אשל, שם. אפשר שעם מנהיגי המרד האחרים נמלט גם הסופר למערות נחל חבר מפני הרומאים.

האפשרות הסבירה ביותר היא האפשרות השלישית, שעוד לפני הפסח הכשירו אנשי עין גדי את מערות נחל חבר כמקום מפלט לשעת חירום. ייתכן שהייתה זו הנחיה כללית שניתנה בעת ההיא למפקדי כל האזורים על ידי ההנהגה המרכזית של המרד.

מן הממצאים במערת הברכה בוואדי סדיר לא ניתן לקבוע מגיין נמלטו הפליטים למערה זו, אך מפאת קרבתה של המערה לעין גדי והגישה הנסתרת אליה מעריכים, שגם אליה נמלטו אנשים מעין גדי.⁴⁹ בעוד שמצב מגילות התורה בנחל חבר ובנחל צאלים מורה על קריאה אחרונה בזמן שבין פורים לפסח, מצב המגילות במערת הברכה מורה על זמן המתקרב לשבועות,⁵⁰ ואפשר שהדבר מצביע על כך שמגילת התורה ממערת הברכה לא הונחה שם על ידי אנשי עין גדי בזמן הכשרתה לשימוש בין פורים לפסח, אלא הובאה על ידי הפליטים בשעת מנוסתם מעין גדי, שהתרחשה סמוך לחג השבועות.

סיכום

מבחינת שרידי ספרי המקרא ממערות המפלט מזמן מרד ברכוכבא עלו הנתונים האלה:

1. כמעט כל המגילות התורתיות שנמצאו במערות היו מגילות תורה, בהתאם לתקנים ההלכתיים הנזכרים במקורות התנאיים והתלמודיים. רק מגילת דברים מוואדי מורבעת הייתה חומש, והיא עומדת בתקן החומשים.
2. בכל המגילות התורתיות טווח הקטעים ששרדו מגיע עד כדי יריעה אחת בלבד, ולא בפריסה אקראית לאורך הספר כפי שניתן היה לצפות. בכמה מקרים שרדו במגילות שונות קטעים זהים או סמוכים. המסקנה היא, כי הקטעים ששרדו מן המגילות המקראיות לא נותרו במקרה, אלא משום שנכללו ביריעה החיצונית של המגילה, שהיא כנראה היריעה בעלת סיכויי ההשתמרות הגדולים ביותר.
3. מכיוון שבדרך כלל היריעה החיצונית היא היריעה שנקראה אחרונה, כאשר מדובר במגילות תורה שלא קראו בהן אלא בציבור, ניתן לנסות לקבוע מהו התאריך האחרון שקראו בו בציבור במגילות התורה שנמצאו בכל מערה; הנתונים מצביעים על טווח של חודשיים סביב חג הפסח לפניו ואחריו.

49. אשל ועמית, אופיין של מערות המפלט (לעיל הערה 44), עמ' 14–15. לוואדי מורבעת נמלטו פליטים מהרודיון. כך לומדים מן האיגרות והשטרות שנמצאו שם, השייכים לאנשי הרודיון. ראה אשל ועמית, אופיין של מערות המפלט, שם.

50. כאמור, על פי הסדר השבועי מצב מגילות התורה בוואדי סדיר משקף תאריך מאוחר בשבוע עד שבועיים למצב בוואדי מורבעת, ובמורבעת משתקף תאריך מאוחר לפסח אך מוקדם לחג השבועות.

4. המסקנות ההיסטוריות אינן חד-משמעיות. מסקנה אפשרית היא, שמגילות התורה הובאו למערות נחל חבר ונחל צאלים ואולי גם למערות ואדי מורבעת בזמן הכשרתן של מערות אלו לקליטת הפליטים, בסביבות חג הפסח בשנה השלישית למרד. למערת הברכה בוואדי סדיר הובאה מגילת תורה אחת חודש עד חודשיים מאוחר יותר (מחבר ומצאלים), ואולי היו אלו הימים שהפליטים מעין גדי נמלטו אליה. מכל מקום, נראה כי השרידים של מגילות התורה ממערות המפלט מציבים בפני המחקר ההיסטורי תאריך, שיש להתחשב בו במסגרת מכלול השיקולים הכרונולוגיים של ימי מרד בר-כוכבא.

מוקדש לאמי מורתי, שלומית ברוכי,
ליום הולדתה הששים

נספח: מגילה שנתגלתה באחרונה

באחרונה התגלתה במערה במדבר יהודה מגילה תורתית נוספת, המכילה קטעי פסוקים מספר ויקרא.⁵¹ מכיוון שהחומר עדיין לא נוקה הנתונים הם חלקיים, ולכן הסתפקתי בהבאת הדברים כנספח. שלושת הקטעים שפורסמו כוללים פסוקים מויקרא כג 38–39, 41–44, 42–44, כד 16–18. מבחינת הנתונים הפיזיים של המגילה מדובר כנראה במגילת "חומש" ויקרא ולא במגילת תורה: מספר השורות בטור הוא שלושים ושש בלבד; רוחב הטור השני הוא רק 4.4 ס"מ, פחות מן התקן המינימלי של תורה. רוחב הטור הראשון 5.05 ס"מ, והוא שווה לתקן המינימלי של תורה. גם במקרה זה השתמרו שלושה קרעים (לפחות) בטווח של שני טורים בלבד, ומסתבר שהקרעים ששרדו היו חלק מן היריעה החיצונית של המגילה, זו שקראו בה לאחרונה.

מכיוון שאין מדובר במגילת תורה, סביר שלא קראו בה בציבור. מכל מקום, היות שאת פרשת המועדות (ויקרא כג) נהגו לקרוא ביום הראשון של פסח (ראה משנה מגילה ג, ה), סביר להניח שהיה זה המועד האחרון שהשתמשו בו במגילה זו.

51. תודתי נתונה לפרופ' חנן אשל ולמר רועי פורת על שמסרו לי את הנתונים על מגילה זו. ראה פרסום הקטעים בכרך זה, עמ' 259–260.